

วิเคราะห์การสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา

Analysis of Abhidhamma prayer in Buddhism

พระครูนิภาธรรมวัตร (มานัส โฉมยา)¹

Phrakuniphatummawat (Manat Chomya)¹

วัณณะ กัลป์ยานพัฒนากุล,² พระศรีสมโพธิ³

Wattana Kalyapattakul², Phrasrisomphot³

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของการสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาระเบียบวิธีและขั้นตอนการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย 3) เพื่อวิเคราะห์การสวดอภิธรรมในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า 1.พระอภิธรรมเป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันยอดเยี่ยม ธรรมอันประเสริฐสูงสุด หรือธรรมอันเป็นคำสอนข้อสำคัญเป็นหลักใหญ่เป็นเนื้อหาแท้ๆ ของพระพุทธศาสนา สรุประเด่นสำคัญ หรือสาระของพระอภิธรรมทั้งหมด ก็คือสอนให้รู้จักกรรมชาติอันแท้จริงที่มีนัยแห่งข้อแรกนี้ มุ่งแสดงให้เห็นว่าอภิธรรมเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ(พระปัญญารอบรู้สิ่งทั้งปวง) ของพระพุทธเจ้าเท่านั้นมิใช่วิสัยของผู้อื่นที่จะคิดแต่งขึ้นเองได้ พระอภิธรรมปิฎกเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่จะต้องแสดงกตัญญูตเวทีต่อพระมารดาโดยการเสด็จขึ้นไปเทศนาพระอภิธรรมโปรดทุกๆ พระองค์ไป เรียกว่า พุทธนิยาม ประเพณีการสวดพระอภิธรรมในปัจจุบันก็บอติดั้งเดิมที่มีความแตกต่างกัน ที่จริงนั้นเพื่อเป็นเรื่องสอนคนเป็นสำหรับจะได้พิจารณาในมรรณาสติก็มีภูฐาน แต่ความประสงค์ที่ตื้นนี้กลายเป็นพิธีเท่านั้น เพราะการสวดคนส่วนมากไม่เข้าใจคำแปล ลางที่อาจจะเข้าใจผิดไปว่าสวดให้แก่คนตายก็มี ที่จริงก็ไม่ผิดเพราะเมื่อไม่มีใครตายก็ไม่มีสวดกัน ลางท่านเห็นว่าที่มีพระสวดต้องการไม่ให้เจ็บเหงาเป็นการเฝ้าศพนั่นเอง การสวดทางพุทธศาสนาเป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ จำต้องปฏิบัติเมื่อมีการเสียชีวิตของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติแตกต่างกันไปตามความนิยมของบุคคลในท้องถิ่นนั้น ๆ การสวดดังกล่าวนี้นิยมเรียกว่า “สวดพระอภิธรรม” เนื่องจากบทพระธรรมที่สวดนั้นเรียกว่า “พระธรรม 7 คัมภีร์” พิธีสวดพระอภิธรรมศพนั้น นิยมนิมนต์พระจำนวน 4 รูปสวดจำนวน 3-7 คี้นหรือตามแต่เจตนาและศรัทธาของเจ้าภาพนั้น ๆ ตามประเพณีนิยมสวด 4 จบโดยใช้พระอภิธรรม 7 คัมภีร์ เป็นแม่บทสวดมาแต่เดิม 2.ระเบียบวิธีและขั้นตอนการสวดอภิธรรมในสังคมไทยของประชาชน

¹ พระครูนิภาธรรมวัตร (มานัส โฉมยา),หลักสูตรพุทธศาสนาธรรมบาลีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์,E-mail.worrakrit6994@gmail.com

^{2,3} อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนาธรรมบาลีบัณฑิตและพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2566

ทั่วไปนั้น การนิมนต์พระสงฆ์มาในการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แก่ผู้ตาย ไม่ว่าจะป็นราษฎรสามัญทั่วไป หรือจะเป็นเจ้านายชั้นสูง ก็ไม่มีข้อขัดข้องแต่อย่างใด สมมุติว่ามีญาติพี่น้องถึงแก่ความตาย หลังจากได้จัดการศพตามประเพณีนิยมแล้วจึงไปนิมนต์พระที่วัด จำนวน 4 รูปไปสวดในเวลากลางคืน เริ่มตั้งแต่ 1 ทุ่ม ถึง 4 ทุ่ม หรืออาจเลยกว่านั้นบ้างก็ได้ ทั้งนี้สุดแท้แต่ความสะดวกทั้งฝ่ายพระสงฆ์และเจ้าภาพ กำหนดจำนวนวันที่จะสวด อาจเป็น 3 คืนหรือ 7 คืน หรือมากน้อยตามกำลังศรัทธา ส่วนในรายที่เป็นผู้มีเกียรติ มีบริวารมาก จะบำเพ็ญกุศลด้วยการสวดมากกว่า 3-7 คืน ถึง 50 คืน หรือจนถึง 100 คืนก็ได้ พระสงฆ์ที่นิมนต์ไปสวดนั้นเรียกกันเป็นสามัญว่า “นิมนต์พระไปสวดพระอภิธรรม” หรือ “นิมนต์ไปสวดพระธรรม” ซึ่งเป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันทันทีว่า นิมนต์พระไปสวดศพทพระบาลี ที่พระสวดนับว่าเป็นบทพระธรรมจริงๆ และเป็นภาษาอินเดียโบราณซึ่งยากต่อการสื่อความหมายสำหรับบุคคลผู้ไม่มีพื้นฐานความรู้ในด้านนี้ 3.การสวดพระอภิธรรม ประเพณีงานศพนี้ยังมีสิ่งที่เป็นรากฐานอันมีความหมายลึกซึ้งในทางนามธรรม กล่าวคือเป็นประเพณีที่อิงอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นการดำเนินตามหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลายไว้ ให้ทำในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ชาวพุทธเมื่อมีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น จะปรารถนาเหตุการณ์นั้นแล้วทำสิ่งที่บุญเป็นกุศล เป็นความดีงามพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เราปฏิบัติกันอยู่ในอดีตตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ย่อมมีจุดมุ่งหมายในระยะแรก ๆ อาจไม่ได้เกี่ยวกับศาสนา แต่เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้น จึงมีผู้นำเอาพิธีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา เพื่อให้เกิดความศรัทธา ความซึ้ง และความศรัทธาพร้อมทั้งระเบียบ รูปแบบ และวิธีการปฏิบัติ โดยเฉพาะพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม ในสังคมไทยซึ่งถือว่ายังมีความสำคัญและยังเป็นประเพณีที่ทรงคุณค่า เพราะคนไทยส่วนใหญ่ที่นับถือพระพุทธศาสนา และมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับงานศพตามความเชื่อ และคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม เพื่ออุทิศบุญกุศลไปให้ผู้ตาย อีกทั้งยังเป็นการได้สร้างบุญกุศลสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่อีกด้วย.

คำสำคัญ : วิเคราะห์, การสวดพระอภิธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

Research subject Praying the Abhidhamma in Buddhism The objectives were 1) to study the traditions of chanting the Abhidhamma in Buddhism; 2) to study the method and procedure of the chanting of the Abhidhamma in Thai society; 3) to analyze the chanting of the Abhidhamma in Buddhism. this research It is a qualitative research. by analyzing the data obtained from the study of documents **The results showed that** 1. Abhidhamma is the highest virtue excellent nature the supreme virtue or the Dharma, which is the main teaching as the main principle, is the real content of Buddhism summarizes the main points or the substance of all Abhidhamma is to teach the true nature of this first verse It aims to show that the Abhidhamma is only the vision of the Buddha's omniscient (Wisdom) and not the ability of others to compose himself The Abhidhamma Pitaka is a part of Buddhism. It is a Buddhist tradition of all Buddhas who had to show their gratitude to the mother by going up to preach the Abhidhamma to each

of them was called the Buddha Nimaya At that time, all beings in the world There is not much faith in Buddhism because Buddhism has just begun to emerge in the human world not long ago It's only been a little over six years, which is still not widespread for the people's faith to be fully and universally established The Abhidhamma is very profound and profound. By the content of the Abhidhamma Regarding all conditions there is no fun. A person who is able to support the taste of the Abhidhamma Must be a person who has a firm faith, has greed, hatred, and delusion in a lesser nature and has created the prestige of wisdom that has been known in the past

2. Methods and procedures of prayer in Thai society for the general public Inviting monks to pay homage to the deceased whether ordinary citizens or be a master class There is no limitation whatsoever. Suppose a relative has died. After having arranged the funeral according to tradition, then go to invite 4 monks at the temple to pray at night, starting from 1 pm to 4 pm, or maybe some more. However, it is very convenient for both the monks and the host. Determine the number of days to pray. It may be 3 nights or 7 nights or more or less according to the strength of faith. As for those who are honored and have many attendants, they can perform merit by praying for more than 3-7 nights, up to 50 nights, or even up to 100 nights. "Inviting monks to pray to the Abhidhamma" or "inviting them to pray to the Dharma", which is immediately understood by the general public that Inviting monks to pray for the funeral of Phra Pali that the monks recite it as a true Dharma chapter And it is an ancient Indian language which is difficult to convey for those who do not have a basic knowledge in this area

3. The purpose of the prayer This funeral tradition also has its roots in a deep, abstract meaning That is to say it is a tradition based on Buddhist teachings. It is the implementation of the teachings of the Lord Buddha. who have preached to all Buddhists to do what is merit and merit according to Buddhism Buddhists when an event occurs will foretell that event and then do something as a merit It is a virtue of various rituals that we have practiced both in the past and present. would have a purpose in the early stages, perhaps not related to religion But when religion arises Therefore, the leaders took the ritual to get involved with religion. To create faith, alchemy and holiness along with order, form and practice especially the ritual of chanting the Abhidhamma In Thai society which is still considered important and is still a valuable tradition because most of the Thai people believe in Buddhism And there are rituals related to funerals according to beliefs and Buddhist ethics by inviting monks to pray to dedicate merit to the deceased It is also to create merit for those who are still alive.

Keywords: Analyze, Abhidhamma prayer, Budduism.

บทนำ

การสวดอธิษฐานมีความเป็นวัฒนธรรมที่งอกงามในวิถีชีวิตมนุษย์ โดยสังเกตได้จากวิถีชีวิตทางสังคม และกิจกรรมการแสดงออกในวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์ วัฒนธรรมการสวดอธิษฐาน มีองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่มีทั้งลักษณะเฉพาะและเป็นลักษณะสากล มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีรากฐานและคุณค่าการสวดอธิษฐานมาพร้อมกับความเชื่อของมนุษย์ชาติที่ว่า มีสิ่งสูง (Holy) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) ที่อยู่เหนือโลกสามัญ การสวดอธิษฐานจึงเริ่มขึ้นเมื่อมนุษย์มีความเชื่อดังกล่าวเพื่อเป็นการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน การได้ฟังสวดอธิษฐานเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจให้เกิดความเลื่อมใสและเพิ่มพูนศรัทธา เพราะพิธีกรรมที่ถูกต้องจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพร้อมเพรียง และประสานกลมกลืน เช่นการพร้อมใจกันสวดมนต์ของคนหมู่มากพร้อมกับประสานเป็นเสียงเดียวกัน เมื่อคนเดินผ่านไปมาได้ยินเสียงสวดพร้อมกันอย่างเป็นระเบียบ และตั้งใจสวดคนฟังก็รู้สึกอิ่มใจปลื้มใจก็นิยมชมชอบในพฤติกรรมนั้น⁴

พระอธิษฐานมีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เพียงแต่การสวดอธิษฐานในสมัยนั้นท่านไม่ได้เรียกว่าการสวดมนต์ ไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่เป็นแบบอย่างในปัจจุบัน ในขั้นต้นเป็นการสวดสาธยายเพื่อความทรงจำพระพุทธรวณะ หรือ ทบทวนหลักคำสอนสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ เป็นการสืบต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้วิธีเรียนรู้จากอาจารย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ⁵ และในบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระสงฆ์สวดสาธยายมนต์เพื่อให้เกิดความสงบและเป็นอุบายในการบรรลुरुธรรม เมื่อชาวบ้านได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายก็พากันอนุโมทนาและได้ถือกันว่าการได้ยินพระสงฆ์สวดสาธยายเป็นสิริมงคล ทำให้เกิดความสุขไม่มีภัยเบียดเบียน⁶

การสวดอธิษฐานเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวไทยพุทธผู้สนใจเรื่องการสวดอธิษฐานว่า สวดให้ประชาชนฟังในงานศพ ดังนั้น ในคัมภีร์พระอธิษฐานนั้นเมื่อเราได้ฟังจะเป็นการศึกษาหลักปรมัตถธรรมชั้นสูง มีทั้งหมด 42,000 พระธรรมชั้นนี้เป็นเบื้องต้นของเนื้อหาสาระโดยสรุป มีเพียง 7 คัมภีร์เท่านั้นได้แก่ คัมภีร์ธัมมสังคัมภีร์วิภังค์ คัมภีร์ธาตุกถา คัมภีร์ปุคคัลบัญญัติบัญญัติ คัมภีร์กถาวัตถุ คัมภีร์ยมก และคัมภีร์ปิฎกาน ทั้ง 7 คัมภีร์นี้ โดยสังเขปและปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา⁷ โดยนำมาสวดในพิธีกรรมงานอวมงคล เช่น ทำบุญ 7 วันทำบุญ 100 วันหรือทำบุญแจกธาตุซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ เพื่อทำให้เกิดศรัทธาไปสู่การปฏิบัติ และที่สำคัญคือสามารถนำหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในพระอธิษฐานต่างๆ ที่นำมาเป็นพระอธิษฐานไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกลมกลืน การเรียนรู้และการเข้าใจเกี่ยวกับพระอธิษฐานจึงเป็นการเรียนรู้รากฐานทางพุทธจริยธรรมไทยที่เกิดจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และเป็นการเรียนรู้พิธีกรรมการสวดอธิษฐานอันเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตด้านพิธีกรรมทางศาสนาของคนไทย เมื่อเกิดการเรียนรู้ย่อมทำ

⁴สุชาติ วราพันธ์, **พระพุทธศาสนา 3**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอ็มพีเอ็น, 2538), หน้า 181.

⁵คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระสุตันตปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 5.

⁶ช.ช. (ไทย) 25/1-18/9-14.

⁷วิเศษย์ ชัยสุวรรณ, **สารบัญญัเกี่ยวกับพระอธิษฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติภาสวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 12.

ให้เกิดความเข้าใจชัดเจนความเข้าใจชัดเจนก่อให้เกิดการเห็นคุณค่า การเห็นคุณค่าก่อให้เกิดศรัทธา เมื่อมีศรัทธาย่อมเป็นแรงผลักดันให้เกิดการนำไปปฏิบัติ และการปฏิบัติที่เกิดจากพื้นฐานความเข้าใจ ดังกล่าว ย่อมเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง เมื่อมีการปฏิบัติที่ถูกต้องแล้ว ย่อมสามารถเชื่อมโยงความเข้าใจที่เกิดจากการปฏิบัติมาใช้ในชีวิตประจำวัน⁸ แต่การปฏิบัติตนเพื่อให้ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา เช่น พิธีกรรมการสวดอธิษฐานพึงปฏิบัติอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีเรื่องใดบ้างที่ทำให้แล้วผู้ตายจะได้รับผลบุญที่เราต้องการอุทิศส่วนกุศลไปให้ เช่น การให้ทานมีหรือไม่ การรักษาศีลระดับใด การเจริญจิตบริหารปัญญา มีมากน้อยเพียงใดเป็นต้นขณะเดียวกันนั้น ญาติพี่น้องที่ทำบุญให้คนตายนั้นรู้และเข้าใจ มีทัศนคติที่ดี ค่านิยม ความเชื่อ อยากรับต่อการสวดพระอภิธรรมและมีความเข้าใจในการฟังสวดหรือไม่ เพราะภาษาที่ใช้สวดส่วนใหญ่นิยมเป็นภาษาบาลี ฉะนั้นเรื่องเหล่านี้ น่าจะหยิบยกขึ้นมาวิจัยทั้งสิ้น เพราะบางประเด็นก็ยังไม่ชัดเจนมากกว่าในแต่ละพื้นที่มีวิธีการขั้นตอนอย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์การสวดอธิษฐานในพระพุทธศาสนาที่มาของบทสวดอธิษฐานที่รวบรวมเป็นหลักธรรมชั้นปฐมถธรรมชั้นสูง 7 คัมภีร์ และระเบียบวิธีปฏิบัติในการสวดอธิษฐานในพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ ที่นิยมสวดในงานอวมงคลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในบทสวดนั้นๆ และนำคุณค่าที่ได้จากพิธีสวดอธิษฐานพระสงฆ์ต้องฉลาดใช้พิธีกรรมอย่างไรสร้างศรัทธาให้เป็นประโยชน์เพื่อเป็นสื่อ นำคนให้เข้าสู่พระพุทธศาสนาและเข้าสู่ธรรมมากที่สุด และนำมาปรับใช้ให้ถูกระเบียบตามประเพณีในสังคมไทยให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและเพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศทางการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาความเป็นมาของการสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา
- 2 เพื่อศึกษาระเบียบวิธีและขั้นตอนการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย
- 3 เพื่อวิเคราะห์การสวดอธิษฐานในพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การสวดอธิษฐานในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ทั้งฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย
3. ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ (1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (2) การตีความหมาย (Interpretation) และ (3) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับประเพณีการสวดพระอภิธรรมใน

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

สังคมไทยที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และวรรณกรรมในยุคปัจจุบันโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) เพื่อนำเสนอพุทธจริยธรรมการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย

4. นำเสนอข้อมูลที่ได้อศึกษามาเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. ประเพณีการสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา พบว่า ประวัติความเป็นมาแห่งการสวดพระอภิธรรม ลำดับนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีพระดำริว่าประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าในอดีตกาลเมื่อทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์แล้วเสด็จจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงพิจารณาด้วยอดีตสังฆญาณก็ทราบแจ้งประจักษ์ว่า พระพุทธเจ้าในอดีตทุกขัพระองค์เมื่อกระทำยมกปาฏิหาริย์แล้วทรงเสด็จเข้าจำพรรษาในดาวดึงส์ภพ ทรงตรัสเทศนาพระสัตตปรกณภิกขกรรมปิฎก (พระอภิธรรม 7 คัมภีร์) ตลอดไตรมาสเพื่อเป็นการสนองคุณแห่งพุทธมารดา การที่พระบรมศาสดา ทรงเสด็จไปแค่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่สองนั้นพระอรรถกถาจารย์สันนิษฐานว่า “เพื่อทรงต้องการที่จะให้เทวดาทั้งหลายและเทพบุตรผู้เคยเป็นพระพุทธรูปรอดานัน เกิดความอุตสาหะในการลงมาฟังธรรมและจะได้ตั้งใจฟังธรรมโดยเคารพ สมกับความลำบากที่ต้องลงมา และเพื่อจะทรงอนุเคราะห์เทวดาที่อยู่ชั้นต่ำกว่าด้วยเทวดาและพรหมชั้นที่อยู่สูงกว่า ย่อมสามารถลงมาสู่ภพภูมิชั้นที่ต่ำกว่าได้ ด้วยอำนาจแห่งบุญฤทธิ์ ส่วนเทวดาหรือพรหมที่อยู่ชั้นต่ำกว่า ไม่สามารถขึ้นไปสู่ภพภูมิที่สูงกว่าได้ ด้วยความจำกัดขอบเขตแห่งบุญฤทธิ์จึงทรงเสด็จไปแค่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น เมื่อท้าวสักกเทวราชผู้เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็ทรงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมทูลต้อนรับ เมื่อทรงทราบว่าพระพุทธองค์ทรงเสด็จมาจำพรรษา ณ ภพภูมิของพระองค์ ก็ทรงพิจารณาว่าจะทูลอัญเชิญพระพุทธเจ้าให้ทรงจำพรรษา ณ ที่ไหนจึงจะเป็นการสมควร ก็ทรงเห็นว่าปณชุกัมพลสิลาอาสน์ อันที่ประทับของพระองค์นั้นเป็นสิ่งสูงค่าและสมควร จึงทรงปูลาดเสวีย และทูลเชิญพระพุทธองค์ให้ทรงจำพรรษา ณ ปณชุกัมพลสิลาอาสน์นั้น ถกแสดงเหตุแห่งการปรากฏของพระอภิธรรม ปาโรจตตกมุลมมิ ปณชุกัมพลนามเก สิวาสเน สนนิสินโน อาทิจโจว ยุคนุเธ แผลความว่า พระพุทธเจ้าประทับนั่งบนสิลาอาสน์ ซึ่งสำเร็จด้วยแก้วมณีชื่อปณชุกัมพล ที่ประดิษฐานอยู่ใต้ร่มไม้ทองกลาง ทรงพระศิริโสภาคย์ ประดุจหนึ่งว่า พระอาทิตย์อยู่บนยอดเขาเขาคันธรี ๖ จกกวาสหเสหิ ทสหากมม สพพโส สนนิสินเนน เทวานิ คณน สมปวตติยิ แผลความว่า พระพุทธองค์ทรงกระทำสังตติเตพบุตร ซึ่งเคยเป็นพระพุทธรูปรอดานให้เป็นที่ประมุขในบรรดาเทวดาและพรหมทั้งหลาย แล้วทรงแสดงพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ แก่เทวดาและพรหมเหล่านั้น ติดต่อกันตลอดพรรษากาล ด้วยเดชแห่งพระสัพพัญญุตญาณแล้วให้โฆชกเทพบุตรไปเที่ยวป่าวประกาศให้เทพบุตรเทพธิดาทั้งหลายให้บอกต่อๆ กันไปว่าพระพุทธองค์เสด็จมาจำพรรษา ณ ปณชุกัมพลสิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช ภพดาวดึงส์เพื่อแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปรอดานและเทวดา พร้อมทั้งพรหมทั้งหลาย ถ้าเทวดาและพรหมตนใดต้องการฟังธรรมก็ขอเชิญมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่แห่งนี้ เหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลายก็ป่าวประกาศต่อๆ กันไปให้รู้ทั่วกันในหมื่นโลกธาตุ ผู้ที่ต้องการฟังธรรมต่างก็ละวิมานของตนๆ พากันมาสู่พุทธสำนักในขณะนั้นพระพุทธองค์ทรงพิจารณาว่าธรรมอะไรหนอ สมควรแก่อุปนิสัยของเทวดาและพรหมเหล่านี้ และจะคู่ควรแก่ค่าน้ำนมของพระพุทธรูปรอดานได้ ก็ทรงพิจารณาเห็นว่าพระอภิธรรมเป็นธรรมที่มีเนื้อความลึกซึ้ง เป็นปรมัตถสัจจะ เป็นธรรมาธิชฐาน เหมาะสมแก่อุปนิสัยของเหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลาย พร้อมทั้งคู่ควรแก่ค่าน้ำนมของพระพุทธรูปรอดาน จึงได้ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธรูปรอดาน เหล่าเทวดาและพรหมทั้งหลาย ในสมาคมนั้นสิ้นตลอดไตรมาสแต่ทรงแสดงเพียงโดยย่อ เรียกว่า สังเขปนัยพอเหมาะแก่อุปนิสัยของเหล่าเทวดา และพรหมที่มีอุปนิสัยรู้ได้เร็ว แต่ขาดอุตสาหะเปื้อน่ายเร็วโดยปกติแล้วกาลเวลาในสวรรค์นั้นยาวนานกว่าในมนุษย์โลกมาก ซึ่งเปรียบเทียบว่าหนึ่งวันหนึ่งคืนในเทวโลกนั้น

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2566

เท่ากับ 100 ปีในมนุษยโลก เพราะฉะนั้นกาลเวลาเพียงไตรมาสหรือ 3 เดือน ก็ไม่ถึงวันหนึ่งคืนหนึ่งของในเทวโลก ซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่จะต้องแสดงกตัญญูทเวทิตาต่อพระมารดาโดยการเสด็จขึ้นไปเทศนาพระอภิธรรมโปรดทุกๆ พระองค์ไปเรียกว่า พุทธนิยาม

2. ในกาลนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในมนุษยโลก ยังไม่มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นส่วนมาก เพราะพระพุทธศาสนาเพิ่งจะเริ่มอุบัติขึ้นในมนุษยโลกไม่นาน เป็นเวลาเพียง 6 ปีเศษซึ่งนับว่ายังไม่เป็นที่แพร่หลายต่อการที่จะยังความเลื่อมใสศรัทธาของหมู่ชนให้มีขึ้นได้โดยเต็มที่และทั่วถึงกันได้

3. พระอภิธรรมเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งคัมภีรภาพมาก โดยเนื้อความในพระอภิธรรมนั้น เกี่ยวด้วยสภาวะทั้งหมดไม่มีสิ่งสนุกสนานเจือปน บุคคลที่สามารถจะรองรับรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง มีโลภะ โทสะ โมหะ ในสันดานน้อยและเคยได้สร้างบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาที่รู้ในสภาวะมาแล้วแต่กาลก่อน ฉะนั้นพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าชนในสมัยนั้นยังประกอบด้วย โลภะ โทสะและโมหะมาก ในสันดานยังหนาแน่นไปด้วยกิเลสสามารถไม่เห็นประโยชน์อันควรที่จะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนผู้ที่มีกิเลสเบาบางมีปัญญาแก่กล้า ที่จะตรัสรู้ตามนั้นก็มึน้อยเมื่อเทียบกับในเทวโลก เพราะฉะนั้นความศรัทธาของชนในสมัยนั้น จึงยังไม่เพียงพอที่จะเชื่อมั่นในพระอภิธรรมได้ พระองค์จึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกก่อน เพราะถ้าทรงแสดงไปแล้วเกิดความสงสัย อาจจะเป็นเครื่องก่อให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะเป็นเครื่องกีดกันไม่ให้บรรลุผลดี ที่จะได้รับจากการเลื่อมใสศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตาม กลับจะทำให้เกิดผลร้ายตามมามากกว่า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญพิจารณาอย่างดีแล้วจึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยก่อน

4. ส่วนประเพณีการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทยนั้น สันนิษฐานว่าเริ่มมีพิธีการสวดในสมัยอยุธยา โดยเป็นการสวดภาษาบาลีเพื่ออุทิศให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีทั้งส่วนพิธีบำเพ็ญกุศลศพในการสวดพระอภิธรรมแบบพิธีทั่วไปของประชาชนและพิธีหลวงคือ พระศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์หรือเจ้าขุนมูลนายที่ได้รับโปรดพระราชทานเป็นกรณีพิเศษ

2.ระเบียบวิธีและขั้นตอนการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย พบว่า ระเบียบวิธีและขั้นตอนการสวดอภิธรรมในสังคมไทยของประชาชนทั่วไปนั้น การนิมนต์พระสงฆ์มาในการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แก่ผู้ตาย ไม่ว่าจะป็นราษฎรสามัญทั่วไป หรือจะเป็นเจ้านายชั้นสูง ก็ไม่มีข้อขัดกันแต่อย่างใด สมมุติว่ามีญาติพี่น้องถึงแก่ความตาย หลังจากได้จัดการศพตามประเพณีนิยมแล้วจึงไปนิมนต์พระที่วัดจำนวน 4 รูปไปสวดในเวลากลางคืนเริ่มตั้งแต่ 1 ทุ่ม ถึง 4 ทุ่ม หรืออาจเลยกว่านั้นบ้างก็ได้ ทั้งนี้สุดแต่แต่ความสะดวกทั้งฝ่ายพระสงฆ์และเจ้าภาพ กำหนดจำนวนวันที่จะสวดอาจเป็น 3 คืนหรือ 7 คืน หรือมากน้อยตามกำลังศรัทธา ส่วนในรายที่เป็นผู้มีเกียรติมีบริวารมาก จะบำเพ็ญกุศลด้วยการสวดมากกว่า 3-7 คืน ถึง 50 คืน หรือจนถึง 100 คืนก็ได้ พระสงฆ์ที่นิมนต์ไปสวดนั้นเรียกกันเป็นสามัญว่า “นิมนต์พระไปสวดพระอภิธรรม” หรือ “นิมนต์ไปสวดพระธรรม” ซึ่งเป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันทันทีว่านิมนต์พระไปสวดศพทพระบาลี ที่พระสวดนับว่าเป็นบทพระธรรมจริงๆ และเป็นภาษาอินเดียโบราณซึ่งยากต่อการสื่อความหมายสำหรับบุคคลผู้ไม่มีพื้นฐานความรู้ในด้านนี้

เมื่อพระสงฆ์ 4 รูปมาถึง เจ้าภาพกราบพระพุทธรูปและจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย แล้วจุดธูปเทียนที่เครื่องทองน้อย กราบศพเพียงครั้งเดียวก่อนอาราธนาศีลสมาทานศีล และฟังพระสวดพระอภิธรรมแล้วจึงทอดผ้าบังสุกุล เมื่อพระบังสุกุลจบจึงถวายไทยธรรม ดอกไม้ธูปเทียนและใบปวารณาจำนวนเงินแล้วกรวดน้ำ บางวัดอาจให้มีการถวายเครื่องไทยธรรมดอกไม้ธูปเทียนก่อนการทอดผ้าบังสุกุล เพื่อสะดวกต่อเจ้าภาพที่อายุมากจะได้ไม่ต้องมานั่งคุกเข่าหลายครั้งพิธีกรรมนี้มีจุดประสงค์เพื่อจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายเป็นสำคัญ และเพื่อให้เจ้าภาพญาติมิตรพร้อมทั้งคน

อื่นๆ ร่วมแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีแสดงความรัก ความเคารพนับถือที่มีต่อผู้วายชนม์ประเพณีงานศพของสังคมไทย ทำให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณแม้กายจะดับสูญ แต่ยังระลึกถึงด้วยการบำเพ็ญบุญให้มิทั้งการทำบุญ 7 วัน 50 วัน 100 วัน พิธีกรรมในการทำบุญมีลักษณะเดียวกันคือ นิมนต์พระสวดมนต์ตอนเย็น เทศนาธรรมและสวดพระอภิธรรม วันรุ่งขึ้นนิมนต์พระมาจับปณิธาตและฉันภัตตาหารเช้าหรือเพล แล้วถวายสังฆทานแต่ปัจจุบันเพื่อความสะดวกของเจ้าภาพในสังคมเมืองมักมีพิธีกรรมเพียงวันเดียว คือ ถวายภัตตาหารเช้าหรือเพลหรือถวายสังฆทานเท่านั้น แต่ตามแบบปฏิบัติทั่วไปของการทำบุญนั้น ไม่ตั้งบาตรน้ำมนต์ไม่มีการถวายสายสิญจน์ให้พระสงฆ์ถือไว้ในเวลาสวดพระพุทธรูปเพราะถือกันว่าศพยังอยู่ ยังเป็นงานอวมงคลถ้าพิจารณาตามทางโลกจะเห็นว่า การตายเป็นกิจใหญ่ที่ญาติต้องอยู่ช่วยกันจัดงานศพจนเหน็ดเหนื่อยกันมาก หรือยังอยู่ในช่วงเศร้าโศก อีกทั้งญาติที่อยู่ไกลยังมาไม่พร้อมกันจึงได้กำหนดว่า 7 วันค่อยทำบุญให้ศพ จะได้สะดวกและพร้อมเพรียงส่วนการทำบุญ 50 วัน 100 วัน เพื่อให้มีการทำบุญระลึกถึงผู้ตายได้เป็นระยะๆ และไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมากเกินไปนั่นเอง

บทพระธรรมที่ใช้สวดนั้นได้แก่พระอภิธรรม 7 บท หรือ 7 คัมภีร์ คือ บทที่ 1 บทอัมมสังคณีว่าด้วยธรรมที่รวมเป็นหมวดหมู่ แล้วแยกเป็นธรรมเป็นกุศล ธรรมเป็นอกุศลและธรรมเป็นอภัพยาภุต (ธรรมที่ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศลและธรรมที่ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล) บทที่ 2 บทวิภังค์ว่าด้วยธรรมที่แยกกันเป็นข้อๆ เช่น ชั้น 5 แยกออกเป็น รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ บทที่ 3 บทธาตุกถา ว่าด้วยธรรมจัดระเบียบความสัมพันธ์โดยถือธาตุเป็นหลัก เช่นธรรมที่สงเคราะห์เป็นหมวดกันได้และไม่ได้ บทที่ 4 บทบุคคลกถาว่าด้วยบัญญัติ 6 ชนิด แสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล บทที่ 5 บทกถาวัตถุว่าด้วยคำถาม คำตอบในหลักธรรมประมาณ 219 หัวข้อ เพื่อถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรม บทที่ 6 บทยมกะว่าด้วยธรรมที่รวบรวมแสดงเป็นคู่ๆ เช่น ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ธรรมเหล่านั้นมีเหตุเป็นอันเดียวกันกับกุศลใช้ไหม บทที่ 7 บทปฏิญจนาว่าด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่เกิดกุศลสนับสนุนกันให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น

ระเบียบพิธีหลวงนิยมสวดสังคหะแบบท่านองหลวง ใช้สวดเฉพาะในงานพระราชพิธี คือ พิธีศพหลวงเท่านั้นคำว่า “พิธีศพหลวง” ในที่นี้หมายถึง พิธีศพที่มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) พระราชพิธีพระบรมศพหรือพระศพ 2) พิธีในพระบรมราชานุเคราะห์เป็นงานศพของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ข้าราชการหรือแม้แต่บุคคลทั่วไปที่ได้ทำคุณประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามระเบียบกฎหมายที่ทางสำนักพระราชวังกำหนดไว้ หรือบุคคลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเป็นกรณีพิเศษ

3. วิเคราะห์การสวดอภิธรรมในพระพุทธศาสนา

อภิธรรมเป็นธรรมอันยิ่ง ธรรมอันยอดเยี่ยม ธรรมอันประเสริฐสูงสุด หรือธรรมอันเป็นคำสอนข้อสำคัญเป็นหลักใหญ่เป็นเนื้อหาแท้ๆ ของพระพุทธศาสนาสรุปประเด็นสำคัญ หรือสาระของพระอภิธรรมทั้งหมด ก็คือสอนให้รู้จักกรรมชาติอันแท้จริงที่มีนัยแห่งข้อแรกนี้ มุ่งแสดงให้เห็นว่าอภิธรรมเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ (พระปัญญารอบรู้สิ่งทั้งปวง) ของพระพุทธเจ้าเท่านั้นมิใช่วิสัยของผู้อื่นที่จะคิดแต่งขึ้นเองได้ พระอภิธรรมปิฎกเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา แม้ว่าหลายคนจะสงสัยว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงอภิธรรมไว้จริงๆ หรือว่านักปราชญ์รุ่นหลังแต่งขึ้น ปัญหาที่ปล่อยให้เป็นที่ถกเถียงกันของนักประวัติศาสตร์ได้ศึกษาข้อมูลพยานหลักฐานแล้วนำมาชี้แจงเอง ในส่วนของงานวิจัยครั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แต่สนใจศึกษาในส่วนที่มีอยู่แล้ว เนื้อหาของอภิธรรมเป็นหลักธรรมล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับุคคลเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ จึงเป็นหลักธรรมที่ค่อยข้างจะเข้าใจยากต้องใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้าเป็นเวลานานจึงจะพอมองเห็นแนวทางบ้าง อย่างไรก็ตามมีผู้เปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกไว้อย่างน่าสนใจว่าถ้าคนๆ หนึ่งเดินทางโดยรถยนต์ วินัยปิฎกเปรียบเหมือนกับการกล่าวถึงจรรยา มารยาทของบุคคลเหล่านั้นสุดตันตปิฎกเปรียบเทียบบารกล่าวถึง

เหตุการณ์ บุคคลตลอดจนข้อเตือนใจที่ได้พบปะระหว่างทาง ส่วนอภิธรรมปิฎกเลิกพูดถึงเรื่องบุคคล แต่กลับพูดถึงเครื่องยนต์กลไกในรถยนต์ หรือส่วนประกอบต่างๆ ในร่างกายจิตใจของคนเป็นวิชาการ ล้วนๆ ซึ่งไม่มีนิทานหรือเรื่องสนุกอื่นๆ ประกอบ โดยทั่วไปจึงรู้สึกกันว่าอภิธรรมปิฎกเข้าใจยาก แต่ถ้าสนใจศึกษาพิจารณาหรือทำความเข้าใจตามโดยไม่กลัวความยากลำบากเกินไป ก็จะทำให้เกิดความเพลิดเพลินในธรรมในหลักวิชาการ ตามที่สังเกตมาผู้ศึกษาอภิธรรม มักจะติดใจเพลิดเพลินในความยาก แต่มีเหตุผลหลายแง่มุมความยากและลึกซึ้งของอภิธรรมเป็นที่รู้จักทั่วไปในการศึกษา พระพุทธศาสนา ถ้าไม่ใช้ความเพียรพยายามจริงๆ และวุฒิภาวะทางจิตใจเพียงพอจะทำให้เป้าหมายศึกษาเอมดื้อๆ แต่ถ้าศึกษาอย่างเอาใจจริงแล้วจะทำให้มองเห็นความสุขุมลึกซึ้งคัมภีร์ภาพของ สภาวธรรมธรรม ซึ่งทำให้เข้าใจว่าอยู่ในวิสัยของพระพุทธเจ้ามีแต่พุทธวิสัยเท่านั้น จึงจะอธิบายได้ ละเอียดอย่างนี้ตั้งข้อความยืนยันว่า “อภิธรรมนี้ เป็นวิสัยแห่งพระสัมพันธูปุทธเจ้าโดยเฉพาะไม่ใช่ วิสัยที่ผู้อื่นจะแสดงได้

อภิธรรม ถ้าแปลว่า ธรรมอันยิ่งหรือธรรมอันลึกซึ้ง ก็มีปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎกอยู่แล้ว เพราะพระสูตรในส่วนที่ไม่พูดถึงบุคคลเหตุการณ์หรือสถานที่ แต่กล่าวถึงเนื้อหาของหลักธรรม ล้วนๆ อภิธรรม พระอภิธรรมก็เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้แล้ว ดังที่ปรากฏในพระสูตรเรื่อง หนึ่งว่า “ตถาคตแสดงธรรมแก่พวกเธอด้วยความรู้ยั้งคือสติปัญญา 4 สัมมัปปธาน 4 อินทรีย์ 5 โภชณค 7 อริยมรรคมีองค์ 8 พวกเธอจงเป็นผู้พร้อมเพียงกัน ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาใน ธรรมเหล่านั้น

เมื่อก็เป็นธรรมที่ยากจะทำความเข้าใจเหมือนกัน ถ้าหลักธรรมส่วนไหนที่ทำความเข้าใจ ยากธรรมเหล่านั้นคือ พวกเธอพร้อมเพียงกัน ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่จะพึงมีภิกษุผู้กล่าว ต่างกันในธรรมะดับสูงเป็นสองรูปพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ภิกษุในสูตรนี้เน้นถึงความเห็น แดกแยกในอภิธรรม ที่มีความเห็นต่างกันโดยอรรถโดยพยัญชนะ ก็อย่าทะเลาะวิวาทกันพึงเข้าไปหา ผู้ว่างายแล้วสนทนากันหาข้อผิดพลาดจนได้ข้อที่ถูกต้องตามธรรมวินัย แสดงให้เห็นว่าความขัดแย้ง กันในอนาคต คำว่า “อภิธรรมหรือธรรมอันยิ่ง” พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้คำว่า “อภิธมโม” ดังนั้น คำว่าอภิธรรมจึงมีปรากฏอยู่ในพระสูตร แต่ปรากฏในฐานะที่จะเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแตกแยก ในอนาคต พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงแนวทางแห่งการทำความเข้าใจความปรองดองกันไว้ล่วงหน้า

บรรดาพระสาวกทั้งหลาย ที่มีโอกาสได้เล่าเรียนได้ฟังพระอภิธรรมในมัชฌิมประเทศเป็น ครั้งแรกนั้นก็ให้แก่พระภิกษุ 500 รูป ที่ได้เรียนจากพระสารีบุตรนี้เองจากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น นั้น แสดงให้เห็นว่าพระอภิธรรมปรากฏขึ้นในเทวโลกเป็นอันดับแรกซึ่งอาจจะมิปัญหาสอดถามขึ้นมา ว่า ทำไมพระอภิธรรมจึงไปปรากฏขึ้น ณ เทวโลก ก่อนที่อื่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงแสดงใน มนุษย์โลกก่อนไม่ได้หรือปัญหามีข้อที่จะวิสังขนา ดังนี้ 1. เป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ที่จะต้องแสดงกตัญญูทเวที่ตาต่อพระมารดาโดยการเสด็จขึ้นไปเทศนาพระอภิธรรมโปรด ทุกๆ พระองค์ไปเรียกว่าพุทธนิยาม 2. ในกาลนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในมนุษย์โลก ยังไม่มีจิตศรัทธา ในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก เพราะพระพุทธศาสนาเพิ่งจะเริ่มอุบัติขึ้นในมนุษย์โลกไม่นาน เป็น เวลาเพียง 6 ปีเศษซึ่งนับว่ายังไม่เป็นที่แพร่หลายต่อการที่จะยังความเลื่อมใสศรัทธาของหมู่ชนให้มีขึ้น ได้โดยเต็มที่และทั่วถึงกันได้ 3. พระอภิธรรมเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งคัมภีร์ภาพมาก โดยเนื้อความใน พระอภิธรรมนั้น เกี่ยวด้วยสภาวะทั้งหมดไม่มีสิ่งสนุกสนานเจือปน บุคคลที่สามารถจะรองรับรสของ พระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง มีโลภะ โทสะ โมหะ ในสันดานน้อย และเคยได้สร้างบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาที่รู้ในสภาวะมาแล้วแต่กาลก่อน ฉะนั้นพระพุทธองค์ทรงเห็น ว่าชนในสมัยนั้นยังประกอบด้วย โลภะ โทสะและโมหะมาก ในสันดานยังหนาแน่นไปด้วยกิเลส สามารถไม่เห็นประโยชน์อันควรที่จะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนผู้ที่มีกิเลสเบาบางมี ปัญญาแก่กล้า ที่จะตรัสรู้ตามนั้นก็มิใช่น้อยเมื่อเทียบกับในเทวโลก เพราะฉะนั้นความศรัทธาของชนใน

สมัยนั้น จึงยังไม่เพียงพอที่จะเชื่อมั่นในพระอภิธรรมได้ พระองค์จึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกก่อน เพราะถ้าทรงแสดงไปแล้วเกิดความสงสัย อาจจะเป็นเครื่องก่อให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะเป็นเครื่องกีดกันไม่ให้บรรลุผลดี ที่จะได้รับจากการเลื่อมใสศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตาม กลับจะทำให้เกิดผลร้ายตามมามากกว่า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญพิจารณาอย่างดีแล้วจึงไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกก่อน 4. การแสดงพระอภิธรรม จำเป็นต้องใช้เวลาในการแสดงนานมาก เพราะต้องแสดงโดยพิสดาร ไม่ให้มีข้อความใดขาดตกบกพร่อง และการแสดงก็ต้องแสดงติดต่อกันเป็นลำดับไปโดยไม่ต้องหยุดพักในระหว่างเลย ซึ่งได้กล่าวแต่ต้นแล้วว่าพระองค์ทรงใช้เวลาแสดงติดต่อกันตลอดทั้ง 3 เดือน ในเวลาจะทำกิจวัตรประจำวัน หรือภารกิจส่วนพระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทธานิมิตให้แสดงต่อเมื่อพระองค์ทรงทำกิจเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ทรงแสดงต่อจากที่พุทธานิมิตแสดงนี้เป็นกฎของการแสดงพระอภิธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้าหากว่าพระองค์ทรงแสดงให้มีส่วนเหลืออยู่ก็จะไม่มีบุคคลอื่นที่จะสามารถแสดงต่อไปได้ ทั้งนี้เพราะพระอภิธรรมนั้นไม่ใช่เป็นวิสัยของคนเหล่าอื่นแต่เป็นพุททวิสัยโดยแท้ เมื่อจำเป็นต้องใช้เวลาในการแสดงนานเช่นนี้ จึงไม่เหมาะในการที่จะแสดงในมนุษยโลก เพราะคนในมนุษยโลกย่อมต้องมีภารกิจเครื่องกังวลแวดล้อมอยู่มาก ไม่สามารถที่จะนั่งฟังอยู่ได้เป็นเวลานานๆ อีกประการหนึ่ง เวลาในเทวโลกกับเวลาในมนุษยโลกก็ต่างกันมาก เวลาในมนุษยโลกแล้ว 100 ปี เท่ากับวันหนึ่งคืนหนึ่งของดาวดึงส์เทวโลก เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมเป็นโอกาสเหมาะสำหรับเทวโลกมากกว่า ยิ่งกว่านั้นบรรดาเทวดาพรหมทั้งหลาย เป็นผู้ที่ไม่ต้องวิตกกังวลในเรื่องธุระใดๆ ทั้งสิ้น เพราะท่านเหล่านั้นล้วนแต่เสวยผลแห่งบุญกุศลของท่านด้วยกันทั้งนั้น ประกอบทั้งร่างกายก็แข็งแรงปราศจากโรคาพาธทั้งปวง ทั้งปัญญาที่หลักแหลมมากกว่ามนุษย์สามารถที่จะเข้าใจได้ดีกว่าพวกมนุษย์ อนึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้เวลาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ฉะนั้นการฟังพระอภิธรรมของท่านเหล่านั้นก็ไม่เป็นการขัดข้องด้วยประการใดๆตามเหตุผลเหล่านี้ พระพุทธองค์จึงทรงเสด็จไปเทศนาในเทวโลกก่อน

จุดมุ่งหมายของการสวดพระอภิธรรม ประเพณีงานศพนี้ยังมีสิ่งที่เป็นรากฐานอันมีความหมายลึกซึ้งในทางนามธรรม กล่าวคือเป็นประเพณีที่อิงอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นการดำเนินตามหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลายไว้ ให้ทำในสิ่งที่บุญเป็นกุศลตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ชาวพุทธเมื่อมีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น จะปรารถนาเหตุการณ์นั้นแล้วทำสิ่งที่บุญเป็นกุศล เป็นความดีงามพิธีกรรมต่างๆ ที่เราปฏิบัติกันอยู่ในอดีตตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ย่อมมีจุดมุ่งหมายในระยะแรกๆ อาจไม่ได้เกี่ยวกับศาสนา แต่เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้น จึงมีผู้นำเอาพิธีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา เพื่อให้เกิดความศรัทธา ความซึ้ง และความศักดิ์สิทธิ์พร้อมทั้งระเบียบ รูปแบบและวิธีการปฏิบัติ โดยเฉพาะพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม ในสังคมไทยซึ่งถือว่าย่างมีความสำคัญและยังเป็นประเพณีที่ทรงคุณค่า เพราะคนไทยส่วนใหญ่ล้วนนับถือพระพุทธศาสนา และมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับงานศพตามความเชื่อ และคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม เพื่ออุทิศบุญกุศลไปให้ผู้ตาย อีกทั้งยังเป็นการได้สร้างบุญกุศลสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่อีกด้วย โดยมีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดมานั้น มีผู้กล่าวไว้ 6 ประการดังต่อไปนี้

1) เพื่อบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ผู้ตาย การทำบุญนี้มีการบริจาคทานรักษาศีลและเจริญจิตตภาวนา บางงานก็มีการหรือบรรยายธรรมด้วย ซึ่งก็จัดเป็นส่วนอันมีสรวนมาลัย คือ บุญเกิดจากการฟังธรรม ด้วยเจ้าภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้บุญมากที่สุด ผู้มาร่วมงานทุกท่านก็จะได้บุญและร่วมอุทิศส่วนกุศลนี้ไปให้แก่ผู้ตาย

2) ช่วยอุปัถม์ภำรุงพระสงฆ์ ให้ท่านได้มีปัจจัยเครื่องอยู่อาศัยเหมาะแก่บรรพชิตเพื่อความสะดวกในการประกอบศาสนกิจ ไม่ให้ขาดแคลนเดือดร้อนจนดำรงชีพอยู่ลำบาก

3) เป็นการช่วยสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอันประกอบด้วย “ศาสนวัตถุ” ได้แก่ อาคารสถานที่เครื่องอุปโภคฯ “ศาสนธรรม” ได้แก่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งต้องมีคนศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ให้กว้างขวางออกไป “ศาสนบุคคล” ได้แก่พระภิกษุและอุบาสกอุบาสิกา การที่พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาวมาได้ถึงปัจจุบันก็เพราะมีกุลบุตรเข้ามาบวชและมีอุบาสกอุบาสิกาให้การอุปถัมภ์บำรุง ซึ่งว่าช่วยกันสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนตลอดไป

4) ช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งที่ตั้งงามทำให้อนุชนได้ซาบซึ้งในหลักธรรมรู้หลักความกตัญญูกตเวที รู้หน้าที่ที่ตนจะต้องสืบทอดประเพณีนี้ต่อไปและพิธีกรรมนี้ช่วยให้เกิดความสามัคคีในสังคม

5) ช่วยเป็นกำลังใจแก่เจ้าภาพ เมื่อคนอันเป็นที่รักหรือคนในครอบครัวต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ย่อมเกิดความเศร้าโศกเสียใจด้วยกันทุกคน ญาติผู้ใหญ่ใกล้ชิดและมิตรสหายบ้านใกล้เรือนเคียงได้แสดงน้ำใจมาร่วมพิธีจะช่วยให้เจ้าภาพคลายทุกข์ คลายโศกเศร้าเสียใจลงได้

6) ช่วยเจ้าภาพเผ่าศพ ประเพณีคนไทยแต่เดิมนั้นจะไม่นิยมให้ศพอยู่ตามลำพังจะต้องมีคนเฝ้าอยู่ด้วยและต้องอยู่กันหลายๆ คนเป็นเพื่อนกันเพราะบรรยากาศสิ่งแวดล้อมสมัยก่อนนั้นดูน่ากลัว บางงานก็นิมนต์พระมาสวดจนติดดินบางงานเมื่อพระสวดจบกลับวัดไปแล้วฆราวาสก็สวดต่อ เป็นการสร้างบรรยากาศไม่ให้เงียบเหงา

ข้อเสนอแนะ

จากการทำการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยไปแล้วนั้นสมควรที่จะต้องมีการนำไปศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ละเอียดและเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาประเพณีการสวดอภิธรรมในสังคมไทย มาทั้งหมดพบว่ามีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรและสังคมได้ดังนี้

1) ปัจจุบันการพึ่งสวดพระอภิธรรมมีความสำคัญลดน้อยลงเพราะอยู่ในช่วงโรคระบาดโควิด 19 และเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีเท่านั้น รูปแบบบางอย่างถูกยกเลิกไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมและตามความประสงค์ของเจ้าภาพ เช่น เร่งรัดให้สวดแบบกระชับเพื่อประหยัดงบประมาณค่าใช้จ่ายซึ่งบางสำนักก็สวดแบบย่อๆซึ่งต่างจากในอดีตอย่างมาก

2) เมื่อผู้จัดงานก็ดี พระสงฆ์ผู้สวดก็ดีต่างให้ความสำคัญน้อยลงความเสื่อมถอยของการสวดพระอภิธรรมและการพึ่งสวดพระอภิธรรมก็จะเกิดขึ้นโดยลำดับ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่วัดต่างๆ จะต้องมีรูปแบบในการสวดว่าจะสวดกี่จบหรือมีการบรรยายธรรมก่อนแล้วสวด 1 จบ พร้อมทั้งแนะนำให้ญาติโยมเข้าใจเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการพึ่งสวดพระอภิธรรมมากยิ่งขึ้น

3) การสวดพระอภิธรรมเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นมรดกของชาติ เป็นมรดกของพระพุทธศาสนา จึงสมควรอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยต้องช่วยกันอนุรักษ์ ส่งเสริมไว้ให้เป็นสมบัติของประเทศชาติ ของพระศาสนาสืบไป

2. ข้อเสนอแนะนำผลการวิจัยไปใช้

ในการศึกษาประเพณีการสวดอภิธรรมในสังคมไทย มาทั้งหมดพบว่ามีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรและสังคมได้ดังนี้

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2566

- 1) งานพิธีศพทั่วไปใช้รูปแบบตามปกติตามที่เจ้าภาพต้องการ
- 2) งานศพพิธีหลวงต้องทำตามระเบียบขั้นตอนของสำนักพระราชวัง
3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาคั้งต่อไป

ในประเด็นเกี่ยวกับการวิจัยในอนาคตผู้วิจัยเห็นว่ายังมีบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการสวดอภิธรรมในสังคมไทย ยังต้องศึกษาต่อไป ซึ่งประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นสมควรว่าจะต้องมีการศึกษากันต่อไปมีดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการฟังสวดพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา
- 2) ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการทำนองการสวดพระอภิธรรมในสังคมไทย
- 3) ศึกษาวิเคราะห์คตินิยมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมงานสวดพระอภิธรรม

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2553. **พระสุตันตปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 3.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. 2546. **สารนารูเกี่ยวกับพระอภิธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : อภิธรรม

โชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุชาติ วราหพันธ์. 2538. **พระพุทธศาสนา 3.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอมพันธ์.